

Grażyna Iwanowska. Cmentarzysko kurhanowe w Żwirblach pod Wilnem. Wprowadzenie w problematykę. Katalog. Warszawa: Państwowe muzeum archeologiczne w Warszawie. 2006. 296 p.

Dienos šviesą išvydo ilgai laukta Žvirblių pilkapyo publikacija. Pilkapyną, buvusį netoli Naujosios Vilnios, dar 1925 m. tyrinėjo tuometinio Varšuvos valstybinio priešistorinių senienų konservatorių kolektyvo vadovas R. Jakimowiczius. Buvo ištirti 62 pilkapiai. Iki šiol tai – išsamiausi geležies amžiau laidojimo paminklo tyrinėjimai Rytų Lietuvoje (daugiau pilkapių gretimame Rokantiškių pilkapyne XIX a. viduryje iškasė grafas A. Pliateris, tačiau savo kasinėjimų nedokumentavo), taip pat – vienintelis tokio dydžio visiškai ištirtas pilkapyas. Deja, šio svarbaus ir daugeliu požiūriu unikalaus paminklo tyrinėjimų duomenys ir radiniai, saugomi Valstybiniame archeologijos muziejuje Varšuvoje, Lietuvos archeologams ilgą laiką buvo sunkiai prieinami. Daugių daugiausiai literatūroje būdavo pateikiama bendro pobūdžio informacija arba aptariami kai kurie atskiri radiniai. Kiek Lietuvos archeologams buvo žinoma apie pilkapyną, liudija ir tai, kad netgi „Lietuvos archeologijos atlasas“ apie jį pateikta netikslī informacija¹. Prieš kelerius metus publikuota tik nedidelė dalis medžiagos².

G. Iwanowskos parengta publikacija užpildo didžiulę Rytų Lietuvos pilkapių tyrinėjimų spragą. Kartu tai – savotiška didelio darbo pabaiga, paskelbta paskutinė Lenkijoje saugoma didelės apimties pilkapių tyrinėjimų priekaryje medžiaga. Tokiais rezultatais Lietuvos archeologai pasigirti negali – publikuota tik nedidelė dalis tyrinėtų Rytų Lietuvos pilkapyų.

Leidinyje aktualus pirmiausia Lietuvos mokslininkams. Todėl autorės sprendimas dalį teksto (įvadininius skyrius, istoriografiją, kolekcijos aptarimą, laidosenos apžvalgą; p. 11–77) pateikti lietuvių kalba yra be galo reikšmingas. Taip leidinys tampa prieinamas gerokai didesniai Lietuvos skaitytojų būriui, ir labai palengvėja medžiagos įtraukimas į mokslinę apyvartą. Tiesa, kalbinė redakcija

yra toli gražu ne be priekaištų: nesutvarkyta sakinių struktūra, palikta nemažai gramatinių (pavyzdžiui, „liūdi“ vietoje „liudija“, p. 47) ir stiliaus klaidų, atsirado kai kurių nevertotinų terminų ar pavadinimų, pavyzdžiui, „pilkapių statyba“ (p. 39–40), „daugiakapiniai objektai“ (p. 42), „Gotlandija“ (p. 76). Tai, be abejojimo, nėra nemenkina teksto informatyvumo ir vertės. Pats lietuviško vertimo būvimas yra gražus, ko gero, beprecedentis, gestas Lietuvos kolegoms.

Pilkapyas tyrinėtą prieš daugiau kaip aštuonis dešimtmečius. To meto kasinėjimų metodika ir dokumentacijos lygis buvo gerokai prastesnis nei šiais laikais. Tuo įsitikinti galima pažvelgus į leidinyje pateikiamus originalius brėžinius (p. 24, 26, 29, 30, 32, 37, 38, 41), tyrinėjimų nuotraukas (p. 273–287), kai kuriuos pilkapių planus (pavyzdžiui, pilkapio Nr. 20 plane ir pjūvyje nesutampa kapų išsidėstymas; p. 168). G. Iwanowskai teko sudėtinga užduotis – brėžinius, lakoniškas, kartais neinformatyvias ir painias tyrėjo pastabas, fotografijas, muziejuje saugomus radinius, kurių dalis depasportuoti, sujungti į vieningą visumą. Kai kuriais atvejais autoriui teko „skaityti tarp eilučių“, remtis netiesiogine informacija. Šis darbas atliktas išties kruopščiai ir preciziškai. Pirmuosiuose skyriuose išsamiai aprašyta turima medžiaga ir dokumentacija, tyrinėjimų metodika (p. 22–33). Atskirai aptarti kai kurie vienas kitam reikšmingi apibūdinti tyrėjo vartoti terminai, pavyzdžiui, degėsių sluoksniai ant pagrindo jo vadinti „laužaviete“ („stos“), „laužo žymėmis“ („šlād stosu“), „židiniu“ („palenisko“), „laužu“ („oginsko“) (p. 33). Tai leidžia skaitytojui susidaryti vaizdą, kiek turima dokumentacija yra patikima, kaip reikėtų suprasti kai kurias R. Jakimowicziaus pastabas, kuo remdamasi autorė vienaip ar kitaip interpretuoja medžiagą. Šie skyriai yra puikus įvadas į kataloginę dalį. Pilkapių aprašuose autorės interpretacijos aiškiai atskirtos nuo tyrėjo teiginų. Įterptos kursyvu išskirtos originalaus ataskaitos teksto dalys publikaciją daro objektyvesnę ir informatyvesnę. Apskritai autorė nelenkusi iš esmės keisti R. Jakimowicziaus interpretacijų. Palikta originali kapų ir atsitiktinių radinių numeracija (netgi tais atvejais kai komplekso suskirstymas į kelias dalis yra abejotinas, pavyzdžiui, pilkapio 47 kapo II). Skaitytojui pateiktas maksimalus kiekis informacijos, palikta galimybė interpretuoti medžiagą remiantis pirminiu šalti-

¹ Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1977, T. III, p. 127.

² Iwanowska G., Kurhan nr 52 z pochówkiem końskim z cmentarzyska wschodnioliteńskiego w Żwirblach. In: *Officina archaeologia optima. Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages* (ed. T. Mikocki). Warszawa, 2001, vol. VII, p. 99–107; Iwanowska G., Kazakevičius V., Kurhan 47 z mieczem z cmentarzyska w Żwirblach (Żwirbliai). In: *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 2001, t. 21, p. 241–266.

niu. Tai ypač svarbu aptariant kai kuriuos sudėtingos stratigrafijos pilkapius, pavyzdžiui, rytinėje paminklo dalyje buvusius žirgų kapus. Kai kuriuose pilkapiuose (Nr. 52, 54, 55, 58–60) rasti degintiniai žmonių ir (apdegintų?) žirgų kapai tyrėjo ir publikacijos autorės numeruoti atskirai, nors tai neabejotinai buvo vienalaikiai žmogaus ir žirgo palaidojimai.

Laidosenai aptarti skirtoje dalyje (p. 36–77) pagrindinis dėmesys sutelkiamas į radinių tipologiją ir chronologiją. Autorė gerai susipažinusi su naujausiu tyrinėjimų duomenimis ir puikiai suvokia Rytų Lietuvos pilkapių kultūrinę visumą. Monografijoje nesivadovaujama chrestomatine pilkapių išoriniais požymiais paremta chronologijos schema: akmenų vainikai – duobės aplink sampilą – ištisiniai grioviai. Teisingai pažymima, kad pilkapių konstrukcijos įvairovės atskirais laikotarpiais būta didelės, ir konstrukcija ar laidojimo pobūdis negali būti tikslaus datavimo pagrindas (p. 39–40). Darbe griežtai remiamasi radinių tipologija. Panaudotos įvairių autorių (V. Kazakevičiaus, A. Malonaičio, A. K. Kirpičnikovo, A. Nadolskio, R. Madydos-Legutko, J. Antanavičiaus ir kitų) sudarytos tipologinės schemos, apimančios daugelį radinių grupių: ietigalius, kirvius, pjautuvus, sagtis, žašlus, balnakilpes. Tai leido autorei gana tiksliai datuoti daugumą pilkapių. Nors kai kurių kompleksų chronologija ir diskutuotina, parodyta, kad Rytų Lietuvos pilkapių datavimas nėra toks beviltiškas uždavinys kaip kartais atrodo (pavyzdžiui, išskirti IX ir X a. pilkapius). Be abejo, radinių palyginamoji analizė nėra visiškai tobula, nepanaudota kai kurių svarbių paminklų medžiaga. Tai būtų nepaprastai sudėtinga, turint omenyje paminklo unikalumą, dideles Rytų Lietuvos pilkapių tyrinėjimų apimtis, susipažinimo su nepublikuota medžiaga galimybės. Autorė pasinaudojo dauguma svarbesnių Rytų Lietuvos pilkapių publikacijų, kurių didžioji dalis – lietuviškos (daugiau kaip pusė – 61 iš 121 pozicijos – darbe panaudotos literatūros yra lietuvių kalba).

Vertingiausia ir, neabejotinai, daugiausia darbo pareikalavusi leidinio dalis – katalogas (p. 79–123) ir iliustracinė medžiaga (p. 154–272). Ši dalis parengta aiškiai ir patogiai naudotis. Pilkapių aprašų tekstas aiškiai susietas su iliustracijomis. Jame sistemingai išdėstyta visa turima informacija: aprašyta pilkapių konstrukcija, pateikta chronologija, osteologiniai duomenys, kapų kompleksų bei pavienių radinių aprašai. Nuorodos į įvairias tipologines schemas labai palengvina tolesnį darbą su medžiaga. Pilkapių planai, parengti pagal R. Jakimowicziaus brėžinius, aiškūs ir maksimaliai informatyvūs. Katalogą pa-

pildo Varšuvoje ir Vilniuje saugomų atsiktinių radinių aprašai (p. 121–123) ir piešiniai (p. 261–272).

Labai naudingi ir monografijoje pateikiami priedai, pirmiausia – specialistų atliktos osteologinės analizės rezultatai (p. 132–139). Deja, išliko tik dalis tyrinėjimų metu rastų kaulų. Tačiau ir turima medžiaga suteikia neįkainojamos informacijos. Trumpose atskaitose (p. 133–134, 139) pateikta pirminė medžiaga: išvardyti identifikuoti kaulai, analizės kriterijai. Duomenų informatyvumą kiek menkina tai, kad palaidotų asmenų amžius nurodomas amžiaus grupėmis (*infans, iuvenis, adultus* ir t. t.), o ne individualiais amžiaus intervalais. Neišvengta smulkųjų netikslumų. Pilkapio 2 kape I palaidotas asmuo p. 81 ir 133 įvardijamas kaip *adultus / maturus*, o p. 135 – kaip *adultus–maturus*, nors p. 132 paaiškinta, kad šie žymėjimai turi kiek skirtingas reikšmes. Kai kuriuose kapų aprašuose pateiktos ir R. Jakimowicziaus išvados apie palaidotų asmenų amžių bei lytį (jos aiškiai atskirtos nuo profesionalių antropologų analizės rezultatu). Nurodoma, kad tyrėjas buvo studijavęs antropologiją ir šiek tiek išmanė šią sritį (p. 130), todėl ši informacija taip pat turi tam tikrą vertę. Kaip papildoma informacija apie pilkapyno tyrinėjimų aplinkybes, svarbi ir archeologijos mokslo istorijai, pridodama su paminklu susijusi 1924–1925 m. korespondencija (p. 125–129).

Žvirblių pilkapyno duomenys gerokai papildė žinias apie laidoseną Rytų Lietuvoje geležies amžiuje. Šioje vietoje laidota visą Rytų Lietuvos pilkapių kultūros egzistavimo laikotarpį. Pažvelgus į paminklo situacijos planą (p. 17), nesunkiai pasekama jo chronologinė raida. Publikacija suteikia naujų duomenų apie kai kuriuos laidojimo ritualus: paprotį pilkapyje atokiau nuo kapų statyti puodus, sulaužyti, sulankstyti ar įsmeigti į žemę įkapes, kartu su žmogumi laidoti gyvulių ar paukščių kaulų ir t. t. Žinias apie žirgų laidoseną praplečia kartu palaidotų žmogaus ir žirgo kapai, įrengti tiesiog virš laidotuvių laužo. Į mokslinę apyvartą įtraukti kai kurie retų formų ar netgi unikalūs radiniai. Anksčiau paskelbto³ tais pačiais metais R. Jakimowicziaus tyrinėto Rokantiškio pilkapiro ir Žvirblių pilkapyno medžiaga yra puikus šaltinis dabartinio Vilniaus apylinkių mikroregiono, galbūt jau II tūkstantmečio pradžioje išsiskyrusio turtingumu ir socialine struktūra, tyrinėjimams. Belieka tikėtai padėkoti G. Iwanowskiui už atliktą didelį darbą.

Laurynas Kurila

³ Musianowicz K., Wczesnośredniowieczny kurhan w Rekaniszczkach, rejon Nowowilejka, na tle wschodnioliteńskich kurhanów. In: *Wiadomości archeologiczne*. Warszawa, 1968, t. XXXIII, zes. 3–4, p. 338–354.